Николай ЕФИМОВ

«ÇӐ̆РЕТӖП ЭПӖ ВӐРÇӐ ХИРӖНЧЕ...»

Қанăçсăр шухăш-кăмăлпа, хăй пуриннă чух Яков Гаврилович Ухсай çинчен хам пӗлнине вулакансене каласа кăтартайманшăн ӳкӗнсе те, çыратăп çак йӗркесене. Паян кун та ӗненессӗм килмест усал хыпара, анчах нимӗн тума та çук, пултаруллă сăвăç текех çук пирӗн хушăра. Эппин, мӗншӗн пӗрехмай тăсса пытăмха калас сăмаха каламасăр, капланса килекен асаилӗве-шухăшăма ыттисене пӗлтермесӗр? Яланах чӗрӗ пулӗ терӗм пулинех, вăрçă терт-нушине ытлăн-çитлӗн активнӗ фронтри тусăм Яков Гаврилович пурнăçран уйрăлса каясса шутлассăм килмерӗ-тӗр çав.

1985 çулта, Я. Г. Ухсай Мускава РСФСР писателӗсен съездне килсен, çак курнăçу юлашки пуласса шутланă-ши эпӗ? Урăхран тӗл пулаймасса туймарăм мар-ха, çавăнпах пулӗ «Россия» гостиницăна ун патне кашни кунах çӳрерӗм. Сăмахăмăр пине çитрӗ поэтпа иксӗмӗрӗн. Ачалăхӗ, çамрăклăхӗ, пысăк литературăна еплe килни, сăвăçăн тăван халăхӗ, чӗлхи, историйӗ çинчен ытларах та ытларах ыйтса пӗлме тăрăшрăм. Литература лаççинче пӗрле ӗçлекен тус-тантăшӗсем, вӗсен пултарулăх ӗçӗнчи вăйӗ-сумӗ, çамрăксем — нумай-нумай ыйту интереслентерчӗ мана. Ытла та çывăх туяттăм чăваш сăвăçне, хисеплеттӗм. Ун патне час-час çӳренин сăлтавӗ те пысăкчӗ, Яков Гавриловичпа эпӗ пӗр фронтра 1944 çултанпа пӗрле пулнă-çке-ха.

Çав тери шел, урăхран эпир, чăнах та, курнăçаймарăмăр. Эппин, фрнтри юлташăм çинчен мӗн пӗлнине ыттисене тӗрӗссипе каласа пама тивӗç эпӗ.

Пӗр çын теприне килӗштерме, хисплеме-юратма пуçласси мӗнрен килнине кам ăнлантарса пама пултарайӗ-ши? Тен, малтанласа сăн-пичӗ, шухăш-кăмăлӗ, сасси, кулли, мӗнле тумланни, пуçласа сăмах хушни тыткăнлать пулӗ? Ку ыйтăва никам та уçăмлăн хуравласса шанмастăп эпӗ. Хам та татса пама шутламастăп. Çакна çеç пӗр пытармасăр тӗрӗссипе калăртам: Ухсайпа иксӗмӗр пӗр-пӗрне, пуçласа курнă самантранах, тӳрех килӗштертӗмӗр.

1944 çул пуçламăшӗ. 1-мӗш Украина фрончӗ. Эпӗ ун чухне 1-мӗш гварди танк армине кӗрекен 31-мӗш танк корпусӗн кашни кунах тухса тăракан «На штурм» хаçат редакцийӗнче ӗçлеттӗм. Ку армие паллă совет çар начальникӗ, каярахпа бронетанк çарӗсен маршалӗ, икӗ хут Совет Союзӗн Геройӗ Михаил Ефимович Катуков ертсе пыратчӗ.

Курск пӗккинчи хӗрӳ çапăçусем хыççăн пирӗн танкистсем «сивӗнме» те ӗлкӗреймен-ха. Пехотăпа тата артиллерипе пӗрле вӗсем, татăклă наступлени пуçласа, Белгородчинăпа Украинăри чылай ял-хулана ирӗкеқăларнă. Палăртнă задание чыслăн пурнăçланă пирӗн салтаксем. Анчах, шел пулин те, пысăк çухатусем тӳсме тивнӗ, чылай совет салтакӗпе офицерӗ çапăçу хирне выртса юлнă.

Шăпах ӗнтӗ корпус чаçӗсемпе подразделенийӗсем йывăр çапăçусем хыççăн кăштах сывлăш çавăрса янă хушăра, тăван çӗре нимӗç фашисчӗсенчен малалла тасатма хатӗрленнӗ чухне, пырса çитрӗ те пирӗн редакцие Ухсай. Хамăрăн ответлă редактортан, Михаил Александрович Усов подполковникрен — фронт политуправленине Яков Гавриловича илме шăпах вăл кайнăччӗ — Ухсай çинчен кăшт-кашт пӗлкелеттӗмӗр ӗнтӗ: хăюллă та паттăр офицер-мӗн вăл, паллă литератор.

Хăйне курса паллашиччен шухăшпа ун сăнарне картлама тăрăшрăм: çӳллӗ те кӗрнеклӗ, тăпăл-тăпăл пӳсиллӗ çын пулма кирлӗ вăл. Паллах ӗнтӗ, Ухсай Яккăвӗ пек пултаруллă сăвăç лăс-лăс кăтра çӳçлӗ, кăмăлӗпе хавхалануллă çын пулӗ. Çӳрессе те ыттисем пек мар, пуçне ярт тӳрӗ тытса çӳрет-тӗр... Кăштах айванларах та-и, тен? Пулӗ! Романтикăлла шухăш-кăмăллă çамрăклăх хăй çапла ӗнтӗ вăл—кăштах ӳстеререх кăтартать...

Кӗтнӗ тӗлпулу. Акă вăл, ман умра тăрать: пачах та малтан шутланă пек мар, кӗлеткипе лутрарахскер, уçă пит-куçлă чăваш хресчен ывăлӗ. Çитменнине эпӗ, çар çынни, пирӗн пата килсе çитнӗ офицерăн çар çипуçӗ кăштах шалпартараххине асăрхарăм, гимнастерки те хуçине пит çыпăçуллах мар пек, кӗсйисене вара туллиех блокнотсемпе тултарса лартнă.

Çапла, сăн-сăпачӗпе пачах та эп малтан шутланă пек пулмарӗ Ухсай Яккăвӗ. Тулаш енчен пăхсан, пӗрре те çар çынни тӗслӗ курăнмарӗ. Анчах тем самантран малтанхи туйăм лапах сӳнчӗ. Тепӗр темиçе минутранах эпӗ çар редакцине ӗçлеме килнӗ çӗнӗ офицерăн шалтан тапса тăракан вăйне пӗтӗм чун-чӗрепе туйса илтӗм. Ман çине пысăк та çивӗч, пурне те хăвăрт ăнкарса-сиссе илекен куçӗсемпе витерсе пăхса илчӗ вăл. Темӗнле хăйнеевӗр çутă сапатчӗ мăшăр куçӗ, илӗртӳллӗн çунатчӗ.

Эпир харăссăн пӗр-пӗрин патнелле ярса пусрăмăр, йăл култăмăр, темшӗнçке, пӗр-пӗрне алă парса саламлас вырăнне, сасартăк ыталанса илтӗмӗр. Çак самантран пуçланчӗ те пирен хушăри хурçă пек çирӗп, фронтра пиçӗхнӗ, хӗрӗх çул ытла — мӗн Ухсай куçне хупиччченех тăсăлнă — чăн-чăн туслăх-юлташлăх.

Яков Гаврилович манран вунă çул аслăччӗ. Çамрăк чухне вара çак уйрăмлăх ытла та нумая пӗлтерет иккен. Вăл Сталинградри хаяр çапăçусенче хыпарсăр çухалнă манăн Петр пиччерен те аслăрахчӗ. Çавăнпах пулӗ эпӗ Ухсая хамăн тăван пиччене хисепленӗ пекех хисеплеттӗм, юраттăм. Пире çывăхлатаканни татах пурччӗ темелле: биографире те, шухăш-кăмăлта та, ӗçе епле тăрăшса тунинче те.

Пӗррехинче, эпӗ Смоленск тăрăхӗнчи ялта, çитменнине, ун пекех хресчен килйышӗнче, çуралса ӳснине пӗлсен, Яков Гаврилович çав тери хӗпӗртерӗ:

— Куратăн-и, Коля, эпир пӗр-пӗрне хăвăрт хăнăхнин сăлтавӗ мӗнринe,—ыйтса та, çав хушăрах çирӗплетсе те каларӗ вăл.— Эсӗ Смоленск тăрăхӗнчен иккен. Çав вырăнсем маншăн та çывăх. Смолянсем — манăн чи лайăх туссем вӗт. Александр Твардовские пӗленех ӗнтӗ. Манăн чи лайăх тус вăл. Михаил Исаковский, Николай Рыленков тата! Тӗлӗнмелле лайăх, талантлă çынсем. Саша Твардовскипе вăрçăччченех туслашсаттăмăр.

Тытăнатчӗ вара Твардовский çинчен хӗрӳллӗн, хавхалануллăн каласа кăтартма.

— «Василий Теркина» вуланă-и? Халăх ăсӗ, шӳт-кулăшӗ вăл, тепӗр майлă каласан, Твардовский геройӗ—ытлашши нимӗнпех те палăрса тăман, хăйӗн хӗрӳ ӗçӗпе çӗнтерӗве çывхартакан пиншер совет салтакӗсенчен пӗри. Твардовский сăввисенче шухăшласа кăларни çук. Чăн-чăн халăх чӗлхипе çырать вăл. Чуна тыткăнлать! Вăт ку талант-тăк талант!

Эпӗ Ухсайпа килӗшмесӗр тăма пултараймастăм. Сехечӗ-сехечӗпе хатӗр вăл поэт пирки каласа кăтартнине итлеме. Мӗн чухлӗ çӗннине, халиччен илтменнине ăша хыватăп. Шел ӗнтӗ, паллă литератор пултарулăхӗпе творчествăри ӗçӗ-хӗлӗ çинчен нумаях пӗлейместӗмччӗ-ха. Шкул хыççăнах, 1938 çулта, хам ирӗкпе Хӗрлӗ Çар службине кайрăм. 1940 çулта, çар училищи пӗтернӗ хыççăн, взвод командирӗ пулса тăтăм. Вăрçă пуçлансан пӗрремӗш кунхинех — 1941 çулхи июнӗн 22-мӗшӗнче — çапăçăва кӗме тиврӗ. Литвара, çӗршыв чиккинчен вунпилӗк километрта çеç, пулса иртрӗ çакă. Каярахпа Латвие, Пскова, Новгород облаçне çитрӗм, Украина фронтӗнче Ухсай Яккăвӗпе тӗл пултăм. «На штурм» хаçат редакцине киличчен темиçе уйăх маларах çеç вара танк ротин командирӗччӗ. Ку вăхăталла эпӗ, çар ӗçне лайăх пӗлекен çын, самаях çыркалаттăм, пичетленеттӗм. Çавна курах пулӗ М. А. Усов подполковник мана редакцие ӗçлеме илчӗ. Маншăн çеç мар, Ухсайшăн та Михаил Александрович Усов ыррине нумай тунă. Яков Гавриловича подполковник питӗ хисеплетчӗ.

Пӗррехинче мана çапла каларӗ:

— Çар енӗпе ыйту-мӗн сиксе тухсан, пулăш эсӗ хăвăн çӗнӗ юлташна. Танкистсен терминологийӗпе паллаштар. Ухсая упрамалла. Вăл пăхма çеç çар çынни халь. Шухăш-кăмăлӗпе черченкӗ, çитменнине тата, хăшпӗр сăвăçсем пекех, тимсӗртерех те, фронт йывăрлăхне тӳсме йывăр ăна.

Телее, пурте ответлă редактор шутланă пек марччӗ пулин те (Ухсай нумай тӳснӗ-курнă çынччӗ, çапăçусенче пулнă, аманнă, çар хаçачӗсенче ӗçленӗ), ăна пирӗн пулăшу кирлӗччӗ. Пултарнă таран хаваслансах пулăшаттăм ăна: танк çапăçу хатӗрӗсем, техника çинчен каласа кăтартаттăм, танк подразделенийӗсен тактикипе паллаштараттăм. Пӗрле çапăçу вырăнӗсене каяттăмăр унпа тата ытти те.

Çав хушăрах хам та Ухсай Яккăвӗнчен нумай вӗренеттӗм. Пӗри — тепринтшӗн, тепри — пӗриншӗнччӗ эпир...

«На штурм» çар хаçатӗнче пурӗ те виçӗ корреспондент анчахчӗ. В. С. Разумный, Я. Г. Ухсай тата эпӗ. Яккун тивӗçӗ — 242-мӗш танк бригадин çапăçури ӗç-хӗлне çутатса тăрассиччӗ. Ку бригадăн командирӗ, Михаил Егорович Тимофеев полковник, Ухсай аслă лейтенанта кăмăлласа йышăнчӗ.

Тӳррипе каласан, çӗнӗ сотрудник пурсăмăра та килӗшнине палăртассăм килет. Редакцире вăл питӗ сайра пулатчӗ темелле, пӗрехмай батальонсемпе ротăсене тухса каятчӗ, салтаксемпе, офицерсемпе тӗл пулса калаçатчӗ, вӗсен пурнăçӗпе, фронтри шухăш-кăмăлӗпе интересленетчӗ. Темӗнле вăйпа, тен, чун-чӗре çепӗçлӗхӗпеши, салтаксене хăй майлă çавăрма пӗлетчӗ. Çавăнпа пулӗ унăн заметкисемпе тӗрленчӗкӗсем, очеркӗсемпе статйисем чӗрӗ ӳкерчӗксемпе пуянччӗ, вуланăçем вулас килсе тăратчӗ вӗсене. Ахальтен мар салтак çинчен çырнă пӗр-пӗр заметка е очерк çар медалӗнчен те хаклăрах, тетчӗç тепӗр чухне...

31-мӗш танк корпусӗн салтакӗсем çинчен Я. Ухсай çырнă пӗрремӗш очерк «На штурм» хаçатра 1944 çулхи апрелӗн 6-мӗшӗнче пичетленсе тухрӗ. Хальхи пекех астăватăп, «В осажденном танке» ятлăччӗ вăл, «Я. Никифоров», тесе алă пуснă. Савельев кӗçӗн лейтенант ертсе пыракан танк экипажӗн хăюлăхӗпе паттăрлăхӗ çинчен çырса кăтартнă вăл çак статьяра. Тăшман позицине атакăна çӗкленсен, гитлеровецсен артиллери батарейине хирӗç çапăçăва кӗме тивнӗ вӗсен. Вăйсем пӗрешкел мар, çапах та пирӗн танк экипажӗ, пехотăна фашист ункине татса кӗме май туса парса, тăшманăн темиçе орудине пӗтерме ӗлкӗрнӗ ӗнтӗ. Анчах Савельев танкне те спен кӳнӗ иккен лешсем. Павел Митюков механик-водитель куçран аманать, машинăна курмасăр, чуххăммăн тытса пыма тивнӗ унăн. Ак татах кӗтмен инкек — машина таран шăтăка анса каять, кам та пулин çитсе пулăшмасан, тухасса ан та шутла.

Гитлеровецсем хӗпӗртенӗ, анчах иртерех-ха. Экипаж гранатăсемпе çапăçать. Аптăраса ӳкеççӗ хайхи фашистсем — ниепле парăнтарма çук-çке ку совет танкисчӗсене. Совет танкне вут тӗртсе çунтарса яма шутлаççӗ вара,

анчах каллех вĕсем шухăшланă пек пулмасть: бензобак ҫурăлмасть, совет танкисчĕсене хурҫăран тунă-и-мĕн, чăнах та, нимĕнпе, ниепле парăнтарма май ҫук.

Анчах ҫак вăхăт тĕлне Савельевпа унăн юлташĕсен алăпа ывăтмалли икĕ граната ҫеҫ юлнă ĕнтĕ — икĕ «лимонка»—вĕсене халлĕхе упраҫҫĕ-ха. Пурĕпĕр чĕрĕ халлĕн парăнмĕҫ, тăшман кулли пулмаҫҫĕх. Экипаж, сывлама чарăнса, малалла мĕн пулассa кĕтет. Тата мĕн шутласа кăларĕши ку вăрă-хурах? Эх, чуниллисем, совет танкне улăмпа витсе хуплаҫҫĕ те хайхинче чĕртсе яраҫҫĕ. Каллех мен амакĕ? Ĕненмелле мар япала. Улăм ҫунса кĕлленет, танк чип-чиперех. Толь хурса чĕртсе яма хăтланаҫҫĕ антраса ҫитнипе. Усăсăр. Вара нимĕҫсем танк ҫине хăпарса каяҫҫĕ, танк перископне ватса хушăк тăваҫҫĕ, машина ăшне граната пăрахаҫҫĕ. Унăн вайлă хумĕ Савельев командира вилмеллех амантать.. Иккĕмĕш граната Шемшуров радист-пулеметчика пырса лекет. Ĕнтĕ алла пăшал тытма пултараканни те Митюков механик-водительпе Шестаков стрелок ҫеҫ.

Сĕм ҫĕрлеччченех тăсăлать тан мар ҫапăҫу. Экипаж пĕтнĕ тесе шутласа, нимĕҫсем, юлашкинчен, танка сыхлама пĕр автоматчика хăварса, кунтан пăрахса каяҫҫĕ...

Ухсай хăйĕн очеркне ҫапла вĕҫлет: «Ирхине, хĕллехи хĕвелĕн чалăш пайăркисем юр ҫийĕн йăлтăртатма пуҫласан, Павел Митюков аслă сержант урампа автомат ҫакнă совет пехотинецĕсем утса ҫÿренине асăрханă». Очерк вĕҫĕнче нимĕнле кăшкăруллă сăмах та ҫук, ҫапах ҫакна пелетĕн: Савельев коммунистăн экипажĕ тан мар йывăр ҫапăҫура тăшмана ҫĕнтернĕ.

Эпĕ ĕнтĕ, Ухсай калашле «ҫар специалисчĕ», статьяна пичете сĕнес умĕн вуласа тухса хак патăм. Ана ҫар ĕҫне лайăх пĕлекен ҫын ҫырни тÿрех палăрчĕ. Танк ăшĕнчи триплекс мĕнне ҫеҫ чухлайман автор. Термин пĕлтерĕшне кăшт ăнлантарма тиврĕ Ухсая, ĕҫ тÿрех малалла кайрĕ.

Очерк пурсăмăрăн кăмăлне те ҫĕклерĕ. Пичетленсен, татах тепĕр хут вуларăм ăна. Ухсай пек сăнарлă ҫырма вĕренесчĕ хамăн та, тесе лартăм.

Каярахпа Ухсай статйисĕр хаҫат тухман та темелле. 1944 ҫулхи апрелĕн 7-мĕшĕнче ҫапла «Без условностей» рубрикăпа «Саперы совершенствуют свое мастерство», апрелĕн 8-мĕшĕнче «Будни подразделения» рубрикăпа виҫĕ заметкăран тăракан «Новая радость», унтан «Солдатская слава», «С легким паром!» тата ытти те пичетленĕ. Пур ҫĕрте те автор «Я. Никифоров» тесе алă пусатчĕ.

Апрелĕн 16-мĕшĕнче Ухсай Яккăвĕ «Герой песни» очерк — ăна вăл гитлеровецсене хирĕҫ паттăрла ҫапăҫнă Ахмет Гареев автоматчикпа унăн вырăс тусне Василий Атласкова халалланă — пичетлесе кăларчĕ. Ахмет йывăр амансан, Василий ăна пулăшма ыткăннă, тăшманпа тытăҫса, Гареева ҫапăҫу хирĕнчен илсе тухнă. Вилĕмрен хăтăлнă салтак кăшт каярах вара Василий Атласков ҫинчен «Дусым турында йыр» («Тусăм ҫинчен хывнă юрă») юрă ҫырнă, хăех ăна тутарла шăрантарнă.

«Бой на пятачке» очерк та совет салтакĕсен туслăхĕ ҫинченех. Горький облаҫĕнче ҫуралса ÿснĕ Алексей Мельников кĕҫĕн лейтенант паттăрлăхĕпе паллаштарать. Украинăна фашистсенчен тасатнă чухнехи пĕр ҫапăҫура пĕтĕм йывăрлăха хăй ҫине илсе, унăн экипажĕ ытти танксене малалла иртме май туса парать.

Фронтри лару-тăрăва, салтаксен хăюлăхĕпе паттăрлăхне сăнланипе пĕрлех Я. Г. Ухсай ун чухне ҫар чаҫĕсенче, уйрăмах 242-мĕш танк бригадинче, партилле-политикăлла ĕҫ те нумай тăватчĕ, салтаксен патриотла шухăш-кăмăлне ÿстерессишĕн ырми-канми тăрăшатчĕ. Сăмахран, ака, майăн 20-мĕшĕнче, июнĕн 2-мĕшĕнче статьясем пичетлесе кăларчĕ. Ухсай Яккăвĕн службăри пурнăҫĕнче парти пурнăҫĕ, салтаксене политика телешпе воспитани парасси пысăк вырăн йышăнатчĕ.

1944 ҫулхи хĕллехи хĕрÿ ҫапăҫусем хыҫҫăн 31-мĕш танк корпусне 1-мĕш танк арми составĕнчен кăларса Верховнăй Главнокомандовани Ставкин резервĕ туса хучĕҫ, вăл Тернополь облаҫĕнчи Кременец хулинче вырнаҫнăччĕ. Кунта танк корпусĕ техника, хĕҫпăшал енĕпе пуянланчĕ, ҫын шутне ÿстерчĕ, тăван ҫĕр-аннемĕре хаяр тăшман пусмăрĕнчен малалла хăтарма татăклă ҫапăҫусене хатĕрленчĕ.

Редакци те корпус штабĕпе юнашарах вырнаҫнăччĕ. Ку пирĕншĕн питех те меллĕччĕ. Штабра ҫар чаҫĕсем хушшипе машинăсем час-часах ҫÿренине пула, эпир кирек хăш подразделение те ҫитсе килме пултараттăмăр.

Танкистсемпе артиллеристсем, связистсемпе саперсем те ҫак кĕске канура вăхăта усăсăр ирттермен. Кашни взводрах, ротăрах, батарейăрах иртнĕ ҫапăҫусене пăхса тухнă, ҫÿтсе явнă, кирлĕ пĕтĕмлетÿсем тунă, политзаняти ирттернĕ, вăрҫă вăхăтĕнчи малашнехи ҫул-йĕре палăртнă. Эпир Яков Гавриловичпа иксĕмĕр пĕрмаях ура ҫинчеччĕ: подразделенисене ҫитетпĕр, занятисенче пулса салтаксемпе калаҫатпăр, вĕсен шухăш-кăмăлне ăнланма тăрăшатпăр. Тепĕр чухне вара хулана тухса кĕме, унпа паллашма та вăхăт тупаттăмăр.

— Кременец хули миҫе ҫултине пĕлетĕн-и? — ыйтрĕ вăл пĕррехинче ҫапла. Хăех хуравларĕ: — Ҫичҫĕр ҫул ытла. Ҫичĕ ĕмĕр хушшинче тем чухлĕ ваннă-арканнă вăл. Ну, ҫапах курмалли пур кунта. Боны тăвĕ ҫинчи шурă стенана куратăн-и? 13-мĕш ĕмĕрте туса лартнă замок юлашкийĕ вăл. Унта халĕ ванчăк-ишĕлчĕк ҫеҫ пулĕ ĕнтĕ. Хăпарса курасах пулать-ха. Ытла ҫÿллех те мар — тăватҫĕр метрсем пек.

Эпир вара Боны тăвĕ тăррине хăпараттăмăр.

— Кунта поляк поэчĕ Юлиуш Словацкий пулнах ĕнтĕ,— тетчĕ Ухсай хавхаланса. —Кременец — унăн тăван хули. Словацкий пултарулăхне кăштах пĕлетĕп. Мускав университетĕнче вĕреннĕ чухне сăввисене вуланă.

Унтан Адам Мицкевич ҫинчен каласа пама тытăнатчĕ Ухсай. Чунра канлĕ пулса каять, йĕри-тавра хăрушă вăрҫă пынине те самантлăха манатăн. Яков Гавриловичăн кашни сăмахне ăша хываттăм, литература урокĕ евĕрлех туйăнатчĕҫ вăл каласа панисем. Нумай пĕлетчĕ, нумай астăватчĕ — пĕлнине-астунине вара ыттисене ăста каласа кăтартма маҫтăрччĕ вăл.

Ҫапла, Совет Ҫарĕн чаҫĕсем Польша ҫĕрĕ ҫине ура ярса пусиччен маларах эпир Ухсайпа иксĕмĕр польша халăх литературипе ҫывăхлантăмăр темелле.

1944 ҫулхи ҫулла Кременец хулинче фашистсен вăрă-хурахла ирсĕр ĕҫĕсене тĕрĕ шыв ҫине кăларас енĕпе ятарлă комисси ĕҫлеме пуҫларĕ. Ҫÿҫ-пуҫ вирелле тăмалла ÿкерчĕк тухса тăчĕ куҫ умне: хула хĕррине танксем чавса хăварнă шăткăра фашистсем 12 пин ним айăпсăр ҫынна персе пăрахнă. Яков Гавриловичпа иксĕмĕр хамăр куҫпах куртăмăр ҫав вилтăприе. Тĕрĕссипе, вилтăпри те мар ĕнтĕ вăл, вилесене вутă шаршане пек купаласа тухнă. Ачасем, хĕрарăмсем, стариксем... Мĕншĕн? Мĕн айăпшăн?

Вилĕмрен темле майпа ҫăлăнса юлнă пĕр хĕрарăмпа курса калаҫрăмăр эпир. Аманнăскер, ыттисемпе перле шăтăка ÿкнĕ вăл. Каҫхине, гитлеровецсем пăрахса кайсан, вилесем хушшипе шуса аран-аран ирĕке тухма пултарнă, ҫывăхри вăрмана тарса ÿкнĕ...

1944 ҫулхи июлĕн 12-мĕшĕнче ҫав тери хăрушă ҫапăҫусем пуҫланчĕҫ. Июлĕн 29-мĕшĕнче 31-мĕш танк корпусĕпе Висла шывĕ хĕррине тухса ăна Анкополь хули хĕрринче тытса илчĕ. Август уйăхĕнче пирĕн танксем, татах малалла куҫса, Польша ҫĕршывне тăшманран тасатрĕҫ. Ҫапăҫусем ҫав тери йывăр пулчĕҫ. Нумай-нумай салтакпа офицер чăн-чăн паттăрлăх кăтартрĕ. Акă, 242-мĕш танк бригадинчи рота командирĕ Совет Союзĕн Геройĕ Александр Анчугов аслă лейтенант. Унăн хăюлăхне мухтаса пирĕн хаҫат пĕрре мар ҫырчĕ. Авторĕ кашнинчех Ухсай Яккăвĕ пулчĕ.

Каярах Карпат тăвĕсем енне куҫрăмăр. Мирлĕ пурнăҫра унăн тĕлĕнмелле илемĕ ҫинчен юрă хывнă, сăвă ҫырнă, тем тĕрлĕ ҫепĕҫ сăмах каланă. 1944 ҫулхи кĕркунне вара Карпат тăвĕсем темĕнле кичеммĕн курăнатчĕҫ. Кунĕн-ҫĕрĕн сивĕ ҫумăр лÿшкет, ҫăра тĕтре йăсăрланать. Сывлăшра пăшал сасси, снарядсемпе минăсем ÿксе ҫурăлни илтĕнсе тăрать. Кунта Плиев генерал ертсе пынипе 1-мĕш гварди кавалери корпусĕн салтакĕсем фашистсене хÿтереҫҫĕ.

Сентябрĕн 16-мĕшĕнче пирĕн танк корпусне Висла плацдармĕнчен Карпат енне куҫарчĕҫ. Наступлени вăхăтĕнче пирĕн танк бригадисем, тăшман ункине татса, Плиев ертсе пыракан кавалери дивизийĕсемпе пĕрлешрĕҫ, каярах Словаки чиккине тухрĕҫ.

Карпат тăвĕсем ҫинче пынă йывăр ҫапăҫусене кайран та час-часах аса илетчĕ Ухсай Яккăвĕ: «Мĕнле кăна чĕрĕ юлтăмăр!» — тетчĕ. Тĕрĕсех. Карпат тăвĕсем ҫинче тем те тÿсме тиврĕ пире. Ҫул ҫук, вăрттăн вырăн нумай, тусемпе айлăмсене тăшман пĕр вĕҫĕм тăхлан ҫумăр ҫутарать. Броньăллă машинăсăр малалла куҫас пирки шутламалли те ҫук. Пирĕн вара, редакци ҫыннисен, ҫула май уҫă грузовиксене ларма тиветчĕ. Чылай чухне ҫар чаҫĕсне ҫав тери ҫĕрлене юлса ҫитеттĕмĕр. Кашни утăмрах, кашни самантрах персе антарассăн туйăнатчĕ. Йĕри-тавра вилĕм, юн...

Анчах, хăрушлăха пăхмасăрах, ҫапăҫу геройĕсене тупма май килтереттĕмĕрех. Малти позицире мĕн пулса иртнине яланах пĕлсе тăраттăмăр. Хаҫатăмăр кашни кунах тухать-ҫке, питĕ васкавлă материалсем тем пекех кирлĕ. Эпир ун чухне, паллах, ҫамрăк та вăй-халлăччĕ, ҫав хушăрах пурнăҫ йывăрлăхне те самаях аствиме ĕлкĕрнĕ. Ҫакă пулăшатчĕ пулĕ парăнтарма май ҫук пек туйăнакан йывăрлăха ҫĕнтерме. «Чĕрĕ эсĕ е вилĕ, епле пулсан та — номере!..» — хавхалантараттăмăр хамăра хамăр ҫар журналисчĕсен юррипе.

Карпат тăвĕсем ҫинчи ҫапăҫусенчи паттăрлăхшăн пирĕн корпусри ҫичĕ ҫын Совет Союзĕн Геройĕ ятне илме тивĕҫрĕ, чылайăшĕ «На штурм» хаҫатри очерксемпе статьясен геройĕ пулса тăчĕ.

Карпатра эпир чехословак салтакĕсемпе пуҫласа паллашрăмăр. Нимĕҫ фашисчĕсене хирĕҫ вĕсем тĕлĕнмелле хăюллăн ҫапăҫатчĕҫ тата, паллах, киле, тăван енне, васкатчĕҫ. Совет салтакĕсемпе пĕрле хăйсен тăван ҫĕршывне тăшманран тасатса—вĕсен чи таса та пысăк тĕллевĕччĕ. Чехсемпе тата словаксемпе иккĕмĕш хут эпир чылай каярах, 1945 ҫулхи май уйăхĕнче, тĕл пултăмăр...

Карпат тăвĕсем ҫинче хăйсен тивĕҫне чыслăн пурнăҫланă хыҫҫăн 31-мĕш танк корпусĕ каялла Сандомир плацдармне таврăнчĕ. Пирĕн танк бригадисем, тăшмана хăваласа, тĕлĕнмелле хăвăртлăхпа малалла кайрĕҫ. Журналистсен те ҫак юхăмран юлма юрамасть. Пĕрехмай ҫар чаҫĕсенче, хĕрÿ вырăнта, пулма тиврĕ. Редакцие материал кĕртсе пама ҫеҫ кĕрсе тухаттăмăр. Иксĕмĕр икĕ тĕрлĕ подразделенире пулнă май, эрни-эрнипе Яков Гавриловича курма тĕл килместчĕ. Кăткăс та хăрушă лару-тăрура хаҫат валли материал пухма пĕртте ҫăмăл марччĕ пире. Анчах та, ҫакă халĕ те асăмра, Ухсай питĕ нумай тата хăвăрт ĕҫлетчĕ, ҫыратчĕ. Хаҫатра пичетленнĕ статйисем те ҫакăн ҫинчен калатчĕҫ.

Пысăк та чаплă ҫул утса тухрĕ пирĕн 31-мĕш танк корпусĕ. Тăван ҫĕршыв аслă вăрҫине Чехословакире вĕҫлерĕ.

...Ун чухне пирĕн хаҫат редакцийĕ пысăкках мар Нимбург ятлă хулара, Чехословакин тĕп хулинчен 15 километрта, вырнаҫнăччĕ. Кунта эпир темиҫе эрне пултăмăр, вырăнти халăхпа паллаштăмăр. Хула ҫыннисем совет салтакĕсене ҫав тери ăшшăн, чуралăхран хăтарнăшăн пĕтĕм чун-черерен тав туса йышăнчĕҫ. Нимбургран эпир Прагăна кайса килтĕмĕр. Хăйне евĕр экскурси пулчĕ ĕнтĕ ҫак ҫулҫÿрев пирĕншĕн. Астăватăп, Ухсай Яккăвĕн чун-чĕрине тыткăнларĕ Прага, «Влтава» ятлă поэма ҫырма хавхалантарнă вăл ăна каярахпа.

Ҫакна ҫирĕплетсех калама пулать: 31-мĕш танк корпусĕн кунĕ-ҫулĕ, историйĕ, пĕтĕмĕшле илсен, Ухсай Яккăвĕн куҫĕ умĕнче ҫыранчĕ темелле. Нумай-нумай вăрҫă паттăрне ҫывах пĕлетчĕ вăл, юлташлăччĕ те, вĕсем ҫинчен ҫырса кăларнăччĕ. Ҫавăнпа та Е. П. Королев фотокорреспондентпа пĕрле шăпах Я. Г. Ухсай ҫар корреспондентне Прикарпатски ҫар округĕн политуправленийĕ илемлĕ ÿкерчĕксемлĕ альбом хатĕрлеме хушни пĕртте ăнсăртран пулмарĕ. Танк бригадисен мухтавлă ҫулне сăнарласа кăтартакан альбом часах вулакан патне ҫитрĕ. Яков Гаврилович «На штурм» ҫар хаҫатĕнчи юлашки пысăк ĕҫĕ пулчĕ ҫак альбом.

Ҫапăҫусенче паттăрлăх кăтартнăшăн Яков Гаврилович Ухсай II степень Отечественнăй вăрҫă орденĕ тата медальсем илме тивĕҫрĕ. Ăна «капитан» ҫар званийĕ панă.

Паллах ĕнтĕ, хамăн кĕске асаилÿре унăн фронтри пурнăҫĕ, хаҫатри очеркĕсемпе тĕрленчĕкĕсем ҫинчен анлăн каласа кăтартма май ҫук. Ҫакна палăртассăмах килет: фронтри кăткăс лару-тăрура та унăн поэт чунĕ чĕмсĕр тăма пултарайман. Кăшт меллĕ самант тупăнсанах сăвă шăрҫалатчĕ вăл. 1943 ҫулта вăл хăй вăрҫă вăхăтĕнче епле ĕҫлени ҫинчен ҫапла ҫырнă:

Асап сахал-и пирĕн ҫул ҫинче:
Кĕрхи йĕпе-сапа, кăрлач сивви те...
Ҫÿретĕп эпĕ вăрҫă хирĕнче
Тăхланлă ҫумăр витĕр, вилĕм
витĕр...

Тар шăршинче те тĕтĕмре, шывра
Ҫÿрснĕ майăн кĕнеке ҫыратăп,
Ăна хам атă кунчинче усратăп.

Хаяр вăрҫă хыҫҫăн Ухсай Яккăвĕ мирлĕ ĕҫе таврăнать. Поэма хыҫҫăн поэма, сăвă хыҫҫăн сăвă ҫырать... Пуҫĕпех ĕҫе парăнать. Вăрҫă суранĕ те вăхăт-вăхăт канăҫ паман сăваҫа, анчах пурне те шăпла ҫыртса чăтма вĕреннĕ вăл. Пĕр ҫыравĕнче ҫапла ҫырчĕ-ха: «Утма йывăрланчĕ, сулахай ура ыратать, ывăнать». Тепринче: «урса кайнă пек ĕҫлетĕп...» тесе хыпарланăччĕ...

Юлия СИЛЭМ куҫарнă.

«На штурм» хаҫат редакцийĕн офицерĕсем 1944 ҫулхи сентябрĕн 8-мĕшĕнче Польшăри Скопане ялĕнче ÿкернĕ сăнÿкерчĕкре: (сулахайран сылтăмалла) Л. Катасев, В. Разумный, Н. Колноокий, С. Гершенбейн, М. Усов, Н. Ефимов, Я. Ухсай, Г. Шелухин, П. Королев.